

De kommer från nordost

Om skolkonkurrens och elevidentitet
i ämnet svenska som andraspråk

Johannes Lunneblad & Maj Asplund Carlsson

THEY COME FROM THE NORTH-EAST. ON COMPETITION BETWEEN SCHOOLS, AND STUDENT IDENTITY IN SWEDISH AS A SECOND LANGUAGE. Current educational policy in Sweden is characterized by individual choice. Many students who opt for city-centre schools are students with a first language other than Swedish, choosing a school where the majority of students speak Swedish as their first language. Our aim is to analyse the discursive practices discernible in the discourse about students of Swedish as a Second Language (SSL) in a city-centre school. The data are collected from an ethnographic inquiry undertaken in a compulsory school attended by children aged 10–12. The results show how a child's identity as an SSL student is linked to a market view of education. The SSL student is not just one who has recently immigrated, as is stated in descriptions of the subject. Nor are all students offered education in SSL, since teachers and school leaders claim a lack of resources. In this discourse, SSL students are described as belonging to a category separate from the supposedly normal student. Students from suburban schools are described as substitutes for those living nearby. This has created a dilemma for the school, which risks losing its symbolic value as a "Swedish" school.

Keywords: competition, second language, identity, market view, education.

Många av de elever som byter skolor från storstädernas utsatta områden till skolor närmare innerstaden har ett annat modersmål än svenska. I skolans värld benämns de ofta som elever med *svenska som andraspråk*. Vi syftar i den här artikeln till att problematisera den kategorisering som

Johannes Lunneblad är lektor vid Institutionen för Pedagogik och didaktik vid Göteborgs universitet, Box 300, 405 30 Göteborg. E-post: johannes.lunneblad@ped.gu.se
Maj Asplund Carlsson är FD i litteraturvetenskap vid GU och professor i utbildningsvetenskap vid Högskolan Väst, 461 86 Trollhättan. E-post: maj.asplund-carlsson@hv.se

sker när skolor – lärare och skolledare – urskiljer elever som elever med svenska som andraspråk. Vi vill på så sätt synliggöra hur elevkategorin elev med svenska som andraspråk, inte bara är en elevkategori med kopplingar till elevens språkliga kompetens, utan en position länkad till rykten, symboliska värden, skolans konkurrensutsatthet och ekonomiska resurser.

Marknadsanpassning och valfrihet

Den samtida utbildningspolitiken präglas av en marknadsanpassning, där utbildning allt mindre ses som en angelägenhet för hela samhället. Ett större ansvar förs istället på olika nivåer över på den enskilda skolan, skolledaren, läraren, familjen och individen (Ball 2006, Dovemark 2004). Stephen J. Ball (2008) beskriver detta som att egenintresset hos utbildningssystemets olika aktörer blir styrande. Marknadsanpassningen innebär att en annan etik och moral tar plats. Föräldrar och elever blir konsumenter och skolan blir en producent. Skolans prestationer påverkas på ett annat sätt än tidigare av dess ekonomiska villkor. Elever blir i och med skolpengen ett ekonomiskt risktagande. Det extra stöd och de resurser som eleven kan komma att behöva riskerar att kosta mer än vad eleven inbringar till skolan.

Marknadsanpassningen är också något som inte minst har påverkat situationen för elever, lärare och skolledare. I storstädernas mest utsatta områden har marknadsanpassningen bidragit till en ökad segregation inom skolan (Shierup & Urban 2007, s 42). Skolor som får ryktet att vara en ”invandrarskola” tappar attraktionskraft för elever födda i Sverige och elever med medelklassbakgrund. Dessa skolor riskerar att hamna i en utveckling av fortsatt elevflykt, mindre resurser, försämrat rykte, budgetnedskärningar, och svårigheter att rekrytera personal. Den ökade valfriheten har på så sätt bidragit till en situation, där undervisningen riskerar att komma i skymundan av symboliska värden som status och rykten (Bunar 2001, 2004).

Samtidigt är frågan om valfrihetens effekter komplex. Det finns också tendenser som visar att valfrihetsreformen motverkar den etniska boendesegregationens avspeglning i klassrummet. Orsaken till detta är att elever och föräldrar som bor i utsatta områden har använt den ökade valfriheten till att aktivt söka sig till skolor utanför det egna närområdet (Bunar 2004, Kallstenius 2007, s 112). En anledning som föräldrar med annat modersmål än svenska anger som orsak till skolbytet är att de är oroliga för att deras barn inte skall lära sig det svenska språket (Kallstenius 2007 jämför också Runfors 2003, Lunneblad 2006).

Forskning har också visat hur elevers skolprestationer påverkas av lärandemiljö och kamratrelationer. I klasser där majoriteten av elever

har föräldrar med hög utbildning har det visat sig att minoriteten, det vill säga elever till föräldrar som saknar liknande utbildningskapital, presterar bättre jämförelsevis med klasser där majoriteten av elevernas föräldrar har kortare utbildning (Shierup & Urban 2007). Men detta mönster är inte alltid lika tydligt för elever med svenska som andraspråk. Förändrade krav och andra språkliga koder kan innebära att eleverna med *svenska som andraspråk* får svårare att följa med i undervisningen och att betygen istället sänks (Kallstenius 2007).

Svenska som andraspråk

I grundskolans kursplaner är Svenska som andraspråk ett eget ämne för elever som inte har svenska som modersmål (Skolverket 2005). Avsikten är att elever med annat modersmål skall uppnå en fullgod behärskning av det svenska språket, och på så sätt kunna delta i samhället under samma förutsättningar, som elever med svenska som modersmål (Myndigheten för skolutveckling 2004). Skolverkets utredningar visar dock att Svenska som andraspråk inte ses som ett självständigt ämne med lika stort värde som ämnet Svenska. Svenska som andraspråk har istället kommit att betraktas som ett stödämne (Skolverket 2008). Skälen till att erbjuda undervisning i ämnet Svenska som andraspråk är också ofta att lärarna bedömer att eleven har svårt att kommunicera på svenska och svårigheter att följa med i undervisningen. Elever har vanligtvis inte själva valt att läsa ämnet, utan det är skolan som definierar behovet. På de flesta skolor görs någon form av språkfärdighetsbedömning innan det avgörs om en elev ska delta i undervisningen i Svenska som andraspråk. Men på många skolor spelar även en informell bedömning av elevens kunskaper i svenska språket en stor roll vid urvalet (Skolverket 2005, 2008).

En studie av Kojskolans år 5

Analysen som vi presenterar i denna artikel bygger på ett material som samlats in som en del av en etnografisk studie om svenskämnet i skolår 5. Studien är en del av ett vidare projekt som undersöker genus och etnicitet i text och praktik – interaktion och tolkning av pedagogiska texter.¹ Skolan i det här fallet är en kommunal F–9 skola i centrum av en västsvensk storstad. Kojskolan ligger i en stadsdel där cirka 90% av invånarna är födda i Sverige. Index (100) för höginkomsttagare (135) är högre än för stadens genomsnitt och index för socialbidrag (35) och arbetslöshet (85) är lägre.

Inom postkolonial teoribildning har det utvecklats en syn på identitet där relationen till *den andre* är central för hur våra identiteter skapas, utvecklas, förändras och befästs (Bhabha 1994, Hall 2003). Vi kommer här att diskutera dessa identiteter som *möjliga* diskursiva positioner, eftersom vi inte analyserar hur eleverna bemöter, förhandlar om, vägrar, etcetera, identiteten som elev med svenska som andraspråk. Med diskurs avser vi mer eller mindre återkommande systematiska sätt att resonera om och definiera värden, fenomen, händelser och relationer som uttrycks i tal eller text (Fairclough 1995). Diskursiva positioner är då de identifikationsmöjligheter som erbjuds i diskursen. Vi har här fokuserat på hur positionen elev med svenska som andraspråk görs genom de diskurser lärare och skolledare använder sig av, vilket också kan förstås som att diskurserna talar *genom* lärare och skolledare, då också lärare och skolledare positioneras genom diskurser om skolans arbete. I denna analys är begreppet artikulation betydande.

Begreppet artikulation (–lera) ges vanligtvis betydelsen av att uttala eller uttrycka något. I det engelska språket har artikulation även betydelsen av att foga samman, länka ihop, skapa en enhet av skilda delar som med nödvändighet inte är givna (Hall 2003). Det är utifrån denna dubbla betydelse av begreppet artikulation som vi använder det. Artikulation används alltså som ett analytiskt verktyg som inte bara beskriver att en person uttrycker något, utan också hur det som uttrycks får sin mening. Då en elev kategoriseras som en elev med svenska som andraspråk, vill vi synliggöra hur positionen elev med svenska som andraspråk ges mening genom att eleven exempelvis associeras med en särskild plats, med särskilda behov eller svårigheter med sitt skolarbete.

Hur en identitet, eller som i det här fallet en diskursiv position, artikuleras är alltså något som bestäms av specifika sociala processer som under vissa betingelser kan försvinna, vilket innebär att gamla kopplingar upphör och nya förbindelser skapas. Artikulation kan utifrån denna förståelse beskrivas som en koppling eller en länk som inte är given i alla situationer, utan regleras av sociala, kulturella, politiska och ekonomiska orsaker, vilka kan variera mellan olika situationer (Hall 1999, jämför även Fairclough 1995).

Användningen av artikulationsbegreppet är sammanlänkad med förståelsen av tecken som multiaccenta, det vill säga ett tecken kan ha flera betoningar och referera till världen på en mängd olika sätt. Det är därför en kamp om vilken mening ett tecken skall "laddas" med, då multiaccenten innebär att skilda sociala intressen kan mötas i tecknen och ge dem olika mening. Kampen om mening har som syfte att fixera meningen hos tecknet; att få tecknen att framstå som om de bara har en naturlig och given mening – en ekvivalenskedja där mening

fogas samman och artikulerar betydelsen i en diskurs (Hall 2003). Konkret innebär det att vi ser hur olika positionen *elev med svenska som andraspråk* görs genom att kopplas samman i meningsbärande kedjor av olika egenskaper, handlingar och föreställningar och hur dessa kan kopplas samman med föreställningarna om staden som ett socialt delat rum (Asplund Carlsson & Lunneblad 2007).

Urskiljningen av elever med svenska som andraspråk

Ett gemensamt inslag i talet, som lärare och skolledare i vår studie yttrar, om *vem* som är en elev med svenska som andraspråk är att positionen relateras till brister och skolsvårigheter hos eleverna. I detta tal sker avgränsningar, kontrasteringar, nyanseringar och ifrågasättanden och det blir på så sätt mer eller mindre tydligt att positionen elev med svenska som andraspråk är en relationell position som görs genom lärarnas tal och skolans praktik.

J: Vilka är det som är svenska 2 eller hur avgör man det?

Agneta: Det är ju de som är testade av svenska 2-läraren här på skolan, för att se liksom var de ligger. Hon har fem elever av mina, som hon jobbar med.

J: Är det så att hon som testar dem, eller du föreslår att hon ska testa?

Agneta: Oftast är det så att om det kommer en ny elev med ett annat språk ... Så både hör och ser man ju snabbt, och då brukar svenska2-läraren kolla av. Hon brukar prata med dem, och många av eleverna som kommer utifrån har ju inte haft någon svenska 2 innan. De har jämfört med de klasserna de gått i tidigare behärskat språket väldigt väl, men jämfört med här, så kanske de får svenska 2.

Av exemplet framgår att det finns en variation i bedömningen mellan olika skolor om vilka elever som är i behov av undervisning i svenska som andraspråk. En intressant jämförelse är med Jenny Kallstenius (2007) som beskriver hur elever som flyttat från ”invandrartäta” förortsskolor till innerstadsskolor, berättar att de tidigare haft en identitet av att ha tillhört de duktiga i klassen och ansetts tala en god svenska, men hur denna identitet förändrats, då de i den nya skolan får svårt att hänga med i undervisningen och bedöms vara i behov av undervisning i svenska som andraspråk.

Agneta (svensklärare): Jag har alltså flera invandrabarn, som inte har svenska som modersmål. Jag har exempelvis en tjej som bara varit i Sverige i ett år. Även andra barn som är födda i Sverige har väldigt dåligt ordförråd och förståelse, för deras del så fungerar det inte. De fattar inte vad det handlar om. Sedan har jag en del dåliga läsare för övrigt, och även de som läser på ett ganska bra... Men som läser på ett sådant sätt att förståelsen hänger inte, finns inte med. De kan sitta och läsa hela böcker. Men när man frågar, så vet de inte riktigt vad de läst.

Positionen som svensk eller invandrabarn artikuleras i exemplet i relation till elevernas läsförståelse. Agneta berättar om invandrabarnen som är födda i Sverige – och som strängt taget inte kan räknas som invandrare, om man med detta menar en person som är född i ett land men har flyttat till och bor i ett annat. Det är alltså också barnens ordförråd och läsförståelse som gör dem till invandrare. I ett samtal kring barnens språkliga kompetenser kommer vi också in på hur svårigheter att följa med i undervisningen identifierar dem som elever med svenska som andraspråk.

Birgitta (lärare i svenska som andraspråk): Då har jag ett test med hela klassen. Det ser ut så här, ett litet häfte där eleverna utifrån en löpande text skall kunna, där det fattas ord, kunna se vilka ord som passar in. Testet avslöjar direkt om du inte hänger med. Om man klarar 80 % av detta eller mer, då bedömer man att man klarar av att följa med i undervisningen. Har man inte det, då behöver eleverna extrastöd. Jag kan då gå in mer och titta på vad det är för extrastöd de behöver. Då gör jag det med både... Jag gör det med hela klassen och så följer jag upp med vissa barn.

I lärarnas yttranden är det i talet om elevernas brister i läsförståelse som positionen svenska som andraspråk tydligast framträder, men också i mer allmänna bedömningar som svårigheter att följa med i undervisningen. Svenska som andraspråk är alltså en position som artikuleras utifrån ett bristperspektiv i lärarnas tal. Utifrån elevernas perspektiv är det självklart bra att den som har svårigheter att följa med i undervisningen får stöd. Som framkommer i samtalet med läraren i svenska som andraspråk är det fler elever än de som får hjälp som behöver extra stöd. Det är alltså inte bara elever med annat modersmål än svenska som har svårigheter att följa med i undervisningen. Ambivalensen kring positionen elev med svenska som andraspråk kan på ett plan alltså vara något positivt för elever med svenska som andraspråk, då det öppnar upp för möjligheten till stöd i skolan. Tydligt är ändå att svenska som andraspråk av lärarna betraktas som ett ämne för elever med dåliga skolresultat (jämför Skolverket 2008).

Mångfalden i klassrummet som något positivt

Bilden av eleverna med ett annat modersmål som flyttat till skolan är dock inte bara förknippat med ett bristperspektiv. Ett exempel på detta är hur bilden av eleverna förändras då deras närvaro på skolan diskuteras i relation till mångfald. Begreppet mångfald har i skolan sin bakgrund i den svenska integrationspolitik som blev vägledande under mitten av 1990-talet. Målet för integrationspolitiken är en samhällsgemenskap med samhällets mångfald som grund. Motiven till att lyfta fram mångfald som ett nyckelbegrepp var att undvika en ensidig fokusering på etnicitet och etnisk tillhörighet (Prop 1997/98:16 s 19). Begreppet har även en liknande betydelse i skolans värdegrund, där elever skall lära sig att se värdet av ett samhälle präglad av kulturell mångfald (Lpo94).

J: Mångfalden som finns i klassen, är det något som återspeglas i klassrummet?

Agneta: När jag började här på skolan och var ny från lärarutbildningen, det var mycket det att man skulle ta tillvara deras bakgrund. Man skulle utgå från deras erfarenheter. Jag tänkte vad roligt när man har religion, kultur och traditioner. Vad roligt att få reda på vad de gör. Men de vet nästan ingenting om sina traditioner eller varför de gör det. Så det kändes väldigt svårt att ta till vara. Men visst, vi har ju fått höra hur det är i Marocko, en elev hon åker dit varje sommar. Och nu på måndag är Eid, Ramadan är slut, och då är det stor fest.---

J: Är det någonting som lyfts fram på skolan, att detta är en blandad skola?

Agneta: Ja, jag tror att de allra flesta ser det som väldigt positivt. Det är himla kul när man diskuterar saker, man berättar om olika erfarenheter.

I lärarens tal är blandningen av elever något positivt. Talet om eleverna utifrån en mångfalddiskurs ger alltså läraren en möjlighet att tala om eleverna mot en bakgrund av migration som en tillgång i klassrummet. Paulina de los Reyes (2001) menar att mångfaldbegreppets konnotationer i grunden är positiva och gör det svårt att kritisera. Vem vill inte ha mångfald? Mångtydigheten som finns i definitionen av begreppet innebär på så sätt att många skilda intressen kan identifiera sig med begreppet som skapar samförstånd mer än vad det ger upphov till konflikter. Vi kan alltså se hur samma elever både kan positioneras som en tillgång och som något som är extra resurskrävande beroende på vilken diskurs som artikuleras i lärarnas tal. Blandningen av eleverna som relateras till

en mångfald av traditioner, religioner och kulturer beskrivs som något positivt, medan positionen elev med svenska som andraspråk i huvudsak får sin betydelse genom lärarnas tal om svårigheter för eleverna att följa med i undervisningen. Det extra arbete och de resurser som eleverna med svenska som andraspråk enligt lärarna behöver i skolan återspeglas också i hur dessa elever positioneras i lärarens tal om undervisningen.

Konsekvenser för undervisningen

I lärarens tal om undervisningen på skolan positioneras eleverna i en didaktisk diskurs. Med didaktisk diskurs avses här frågor om undervisningens innehåll och genomförande. I den didaktiska diskursen artikuleras positionen elev med svenska som andraspråk i relation till hur undervisningen behöver anpassas.

Agneta: Det blir ju så, att när man pratar om saker och företeelser, måste man hela tiden förklara ord noggrannare. "Vet alla vad det betyder?" Det blir väldigt mycket svenska 2 i den vanliga undervisningen, att man förklarar kanske noggrannare och mer "basic", än vad man kanske skulle göra annars. --- Jag kan inte stå och prata om geografi och sådana saker utan att liksom hela tiden kolla av: Vet alla vad det är? Och förklara liksom ingående, använda andra ord.

I talet om undervisningen framgår att Agneta har fått anpassa innehållet för att alla skall kunna följa med i undervisningen. Ett exempel på detta är att också undervisningsmaterialet måste omarbetas.

Agneta: Vi ser ju att vi får fler och fler barn, som har behov av svenska 2-undervisning. Men lärartjänsterna har inte ökat över huvud taget. Det är klart att det märks. Det märks högre upp i klasserna. Då blir det mer och mer material som ska hämtas in på egen hand och läsas in. Det märks ju med en gång. De kan inte läsa samhällskunskap, geografi, religion eller historia för böckerna är för svåra helt enkelt. Så att många lärare gör sin egen kurs, utgår från böcker och skriver om texter. Det blir en massa merarbete för att de ska fatta.

Det svenska språket framhålls som inte bara viktig för elevernas förmåga att kommunicera i klassrummet, utan också för att kunna ta till sig ämneskunskaper i övriga ämnen. Den bild lärarna har av behoven hos eleverna är också jämförelsevis samstämmig med nationell och internationell forskning om flerspråkiga elevers situation i skolan. Tidigare forskning visar exempelvis att flerspråkiga elever behöver mer

hjälp med att exempelvis contextualisera innehållet i undervisningen och mer tid för att lära sig ämneskunskaper (jämför Cummins Brown & Sayers 2007, Gibbon 2002, Norrby & Håkansson 2007).

Svenska som andraspråk – en resursfråga

I talet om hur undervisningen skall organiseras finns en nära relation till frågan om kostnaden för att bedriva undervisningen. Marknadsanpassningen av utbildningssystemet innebär på så sätt en ekonomisering av skolans inre arbete (Dovemark 2004). Detta är något som inte minst blir tydligt i relation till frågan om vad man på skolan har gjort för att möta de behov som läraren talar om att eleverna har.

J: Har man anpassat verksamheten?

Agneta: Det kan man inte påstå. Nej! Man skulle kunna tänka sig det. Med tanke på den inflyttning vi har av invandrabarn, att vi skulle ha mycket tillgång till svenska 2, men så är det inte.

J: Hur mycket är det då?

Agneta: Det är alltså en 50 % lärartjänst på svenska 2.

J: Hur många ... ?

Agneta: Det är från ettan till sexan, tror jag. Efter det så får de inte något överhuvudtaget.

J: Varför tror du att man inte...?

Agneta: Det handlar naturligtvis om pengar, pengar, pengar... Och ibland nämns det att vi har sådana små klasser. Att vi på något sätt skulle kunna tillgodose elevernas behov i alla fall. Men det är ju en omöjlighet.

I talet om hur lärarna på skolan har ändrat sin undervisning för att möta behoven hos eleverna med svenska som andraspråk finns det också en kritik mot att skolan inte på samma sätt har anpassat sin organisation. Kritiken riktar sig främst mot att den halvtidstjänst som finns i svenska som andraspråk på skolan inte är tillräcklig. Det går här att se en spänning mellan vad som är i skolans intresse och vad som är i elevernas intresse.

Agneta: Med tanke på att vi har så många barn med andra språk, och vi har ju många fler, som skulle behöva svenska 2 än

de som får det. För jag menar, vi har en 50-procentig lärartjänst i svenska 2 på hela skolan. Det räcker inte. Vi tycker, att om man fortsätter att ta emot sökande, då många är från nordost, och har luckor i svenskan, så måste man kunna erbjuda svenska 2.

I lärarnas tal bryter det in argument, där eleverna med svenska som andraspråk beskrivs som en extra kostnad och som extra resurskrävande. Lojaliteten är inte enbart hos eleverna och deras rättighet till en likvärdig utbildning. Det finns också en medvetenhet och ett ansvar för skolans ekonomiska situation. Eleverna från nordost blir som elever med svenska som andraspråk extra resurskrävande. Skolan i Sverige har under de senaste decennierna genomgått en förändring från centralisering och regelstyrning till målstyrning med bärande principer och tankar från ett nyliberalt perspektiv på den ekonomiska marknaden (jämför Ball 2008, Dovemark 2004, Englund 1996). Marknadsanpassningen har på så sätt drivit fram ett tal om skolans arbete där ekonomin har fått allt större betydelse. Det är alltså viktigt här att vi ser hur glidningen i lärarnas tal, från en didaktisk diskurs, mot ett tal där kostnaden för undervisningen framträder, sker utifrån att skolan befinner sig i en konkurrensutsatt situation. Det är också genom att skolan inom verksamhetens ramar inte kan tillgodose de behov, som eleverna med svenska som andraspråk har, som positionen ekonomiseras. Talet om bristerna hos eleverna och behovet av att anpassa undervisningen kan alltså också förstås mot bakgrund av de ekonomiska ramar som reglerar lärarnas arbetssituation.

In- och utflyttningen av elever – varje barn är en liten vandrande intäkt

Kojskolan, som denna studie handlar om, befinner sig i en situation där många barn som börjar skolan i närområdet istället söker sig till Slottsskolan, en mindre F-3 skola. Slottsskolan ligger fem minuters promenad bort i kvarter med mestadels bostadsrätter, radhus och villor. Medan Kojskolan ligger i ett område med mestadels hyresrätter nära ett litet torg med kvartersbutiker. Torget är visserligen känt för sin ”pittoreska” torghandel, men också för ”stök” kring systembolaget i området. Mellan kvarteren med hyresrätter och kvarteren med bostadsrätter, radhus och villor går det en genomfartsväg, där också spårvagnen passerar. Bil- och spårvagnstrafik har på så sätt kommit att utgöra en gräns mellan skolornas upptagningsområden. Majoriteten av invånarna i båda områdena är födda i Sverige. Om man ser till elevunderlaget, med avseende på utländsk bakgrund, i skolans

närområde, så skiljer det sig alltså markant från det dryga 50 % elever med annat modersmål som nu går på skolan.

Agneta: Sedan klassen började i årskurs 1 har nästan hälften av eleverna slutat och det har börjat nya elever.

J: De nya elever som kommit är det härifrån stadsdelen som flyttat in?

Agneta: Nej, nej det är utifrån. Det är Blåberget och Älvdalen. Det är den största inflyttningen vi har, tror jag.

J: Hur resonerar man kring det på skolan?

Agneta: Ja eftersom det är en skola där elevantalet har minskat. På grund av... Vi har ju en typ av transit, lite av ett transitområde. Eleverna från nordost, det finns många familjer som försöker flytta sig hitåt. De börjar med att gå i skolan här och sedan försöker de flytta närmare. Det är liksom ett snäpp närmare stadens, mer, bättre områden eller vad man ska kalla det. Sedan har man de som bor här i bostadsrätter, så skaffar de sig villa och flyttar. Och i och med att det finns ett visst svinn i skolan, så är vi ganska glada över att det finns elever som söker hit. Vi skulle vara en krympande skola annars.

Konkurrensen mellan skolorna innebär att Kojsskolan har tappat elever. Elever som kommer utifrån är på så sätt en nödvändighet för att skolan skall fylla sina platser. Samtidigt finns det här också ett underliggande resonemang om vilka som är skolans "egentliga" elever och vilka elever som har tillkommit. Eleverna som söker sig till skolan framställs på så sätt som *istället* för de elever som valt bort skolan – de egentliga eleverna.

Rektor: Eleverna söker sig till Bokskolan, men även de har en svacka. Så de tar in alla som söker. --- Det är bara att kliva på där. Och då blir det ju ett visst konkurrensförhållande... --- Vi har ju en femma själva. Men så kommer det barn från grannområdet, så har vi ju alltid sökande utifrån. Vi har plockat in så många som vi kan, så att vi får två små sexor. Det kan vara ett vågspel. Men eftersom vi strävar efter att få en parallellitet. --- Vi kommer att få ytterligare sökande. Vi vet att det finns många skolor i norr, som har kvar sina barn till sexan. Men sedan ska deras elever ut till någon annan skola och då tittar de sig omkring.

Den konkurrensutsatta situation som Kojskolan befinner sig i delar den med flera andra skolor i stadsdelen. Elevflytten i stadsdelen går till skolorna i stadsdelens villaområden och till skolorna i stadens centrum. Den strategi som rektorn på skolan beskriver för att hantera konkurrensen om eleverna är att ta emot så många elever som möjligt från andra stadsdelar. Rektorn väljer därför att ha två mindre parallellklasser. Förhoppningen är att kunna fylla på med de elever från nordost som förväntas söka till skolan, då de skall börja sjunde årskursen.

Vad som beskrivs blir också ett ekonomiskt vågspele. Som vi tidigare diskuterat menade lärarna att eleverna från nordost krävde mer av dem i klassrummet än eleverna från närområdet. Agneta som arbetade som klasslärare och Birgitta som arbetar som lärare i ämnet Svenska som andraspråk menar att skolan inte anpassat sin organisation utifrån behoven hos de elever som söker sig till skolan. En av de brister som de påtalade var att tjänsten i svenska som andraspråk var för liten i relation till antalet elever med svenska som andraspråk på skolan. Under intervjun med rektorn på skolan kom också frågan upp om skolans pedagogiska arbete i relation till elevunderlaget.

J: Finns det några diskussioner om det elevunderlag skolan har, hur man ska jobba bland lärarna?

Rektor: Ja, om jag säger så här, vi är ju måna om att vi ska fylla våra klasser. Det är krasst, så som vi får våra pengar. Varje barn är en liten vandrande intäkt, så vi ska vara glada för varje barn som kommer.

Rektorn menar att det främst handlar om skolans ekonomiska situation, och att varje barn är en intäkt. Som Skawonius (2005, s 326) uttrycker det, marknaden bygger på att några är vinnare och andra förlorare. Det är samma logik i marknadsanpassningen av utbildningssystemet, där några skolor och elever blir vinnare medan andra blir förlorare. I rektorns tal finns ingen solidaritet med eller sympati för de skolor som i sin tur tappar elever till Kojskolan. Motivet för att ta emot elever från andra skolor framställs inte heller som pedagogiskt eller som att Kojskolan skulle ha något unikt att erbjuda eleverna.

De ideologiska argumenten om att marknadsanpassningen skulle leda till pedagogisk mångfald och utveckling är alltså långt bort från den verklighet som rektorn beskriver. Marknadsanpassningen innebär snarare att konkurrens och överlevnadsstrategier för skolan lyfts fram. Egenintresse och ekonomiska kalkyler tycks bli ledstjärnor för ledarskapet av skolan – något som inte skall läsas som en kritik av rektors arbete, utan snarare som en blottläggning av de förändrade villkoren för arbetet.

Att det *pedagogiska ledarskapet* blir sekundärt uttrycks också genom den oro som lärarna känner inför hur de elever som kommer från nordost påverkar arbetet på skolan. Agneta menar att hon och de andra lärarna på skolan ofta påtalar för rektorn, att om de skall fortsätta ta in elever från nordost, så behöver de få mer stöd i undervisningen.

Agneta: Visst, jag tycker det är jättekul att vi har en mångfald av elever från alla möjliga olika ställen men jag kan se en risk också med att man börjar plocka in alla som söker, att det blir en skola, där folk som bor i området känner att: "Nej, vi ska nog flytta någon annanstans". Att det bara blir en skola med invandrarbarn, det tror inte jag är bra. Någonstans, där måste man göra en avvägning. För det är mer resurskrävande helt klart

J: Är du rädd att den ska få ett rykte som invandrarskola?

Agneta: Vi ser ju hur väldigt många fler det har blivit de sista åren, helt klart. Det är många som kommer åkande varje dag från nordost. Det är väl jättebra att vi har ett rykte om oss att vi gör ett bra jobb, och att folk vill söka hit. Men det får liksom inte bli att, om man säger, svenska familjer tycker att det är bättre att vi söker till Slottsskolan i stället för att stanna kvar här.

Agneta uttrycker ett ambivalent förhållande till eleverna från nordost. Mångfalden är visserligen något positivt, men dessa elever är också extra resurskrävande. Elevernas intresse och behov finns med här som att det kan vara något positivt för dem att komma till Kojskolan. Samtidigt sätts också andra värden på spel då eleverna från nordost positioneras som invandrarelever. Agneta ser här en fara med att om skolan tar emot fler invandrarelever riskerar skolan att elever i närområdet istället väljer andra skolor. Det finns här en medvetenhet om svenskheten som ett kapital, som riskerar att förlora sitt värde om eleverna från nordost blir fler på skolan.

Birgitta: Om de elever som kommer från norr. Nu har vi sagt till våra ledare att vi inte riktigt har pengar, eller inte riktigt resurser att ta hand om dem. Vi har inte så många lärare som är rätt personer för dem. Men så är det att det har funnits för få barn här i området, för att fylla. Skall man ha en ekonomi som funkar i en skola, så behöver man två paralleller med 22–25 i varje klass och det har vi inte haft på vår skola. Men det håller på att ändras nu. Slottsskolan och Kojskolan skall bli ett område. Jag är med i en liten grupp som planerar för det.

Birgitta beskriver här hur skolan i samarbete med den närliggande Slottsskolan har inlett planer på ett samarbete för att behålla eleverna i närom-

rådet. Anledningen som Birgitta anger är att man på skolan inte anser sig ha resurser för att ta emot elever från norr. I frågan om resurser nämns både ekonomiska aspekter, men också att lärarna på skolan inte skulle vara rätt lärare för eleverna från nordost. Det går naturligtvis också att ifrågasätta Birgittas argument och fråga om inte *alla* skolor är för *alla* barn och om det inte är lärarnas arbete och skolans ansvar att kunna möta *alla* elevers behov. Samtidigt tror vi att detta ifrågasättande skulle vara att grovt förenkla problemet och dessutom missriktat att fokusera på Birgitta och Kojskolan som exempel. Vi menar att det istället är mer produktivt att se skolan och eleverna som positioner inom ett fält vars relationer regleras av tillgången till främst symboliskt och ekonomiskt kapital. Särskilda erfarenheter, kunskaper och sociala relationer bidrar till att föräldrar och elever, medvetet eller omedvetet, känner igen en skola, som en skola för dem, medan andra skolor aldrig ens kommer ifråga (jämför Skawonius 2005).

Vi kan här låna Louis Althusser (1976) kända parafras om polisen som ropar till en man mitt i gatuvimlet ”hallå ni där borta” och mannen, som känner på sig att det är han som anropas, vänder sig om. Althusser menar att ideologin fungerar på detta sätt, då den får oss att känna igen oss och identifiera oss med vissa värden och identiteter. Vi kan likna det vid hur föräldrar och elever känner sig anropade av vissa skolor men inte av andra. Eleverna från nordost kan då förstås som att de har hörsammat valfrihetens löften om möjligheten att välja en bättre skola. Lärarna beskriver hur Kojskolan för eleverna från nordost symboliserar ett steg närmare centrum och det ”svenska språket”. Utifrån bilden av den ideale marknadsaktören, har kanske på så sätt de föräldrar och elever som valt Kojskolan gjort en ekonomiskt lönsam investering i utbildning. Det är inte heller så att *alla* elever i nordost hört sirenerna sjunga valfrihetens lovsång. För att det skall vara möjligt att höra körens lockrop krävs erfarenheter och kunskaper som svarar mot tilltalet. Motsättningen är att Kojskolan som ropat efter elever för att fylla sina platser, biter sig i tungan, då de ser att också eleverna från nordost kommer. Samarbetet med Slottsskolan kan på så sätt förstås som ett försök att skapa en situation där man kan säga: ”Stopp! Det var inte *er* vi menade.”

Skolkonkurrens och elevkategorisering

Artikeln visar hur positionen *elev med svenska som andraspråk* artikuleras på ett sådant sätt att dess betydelse vida överskrider frågan kring hur elever med ett annat modersmål skall få stöd och möjlighet att klara skolan, på ett liknande sätt som elever med svenska som modersmål. Vi menar att detta kan förstås som att marknadsanpassningen av utbildningssystemet bidrar till en rasifiering av skolan det vill säga hur frågor

som i grunden handlar om ekonomiska förutsättningar görs till frågor om etniskt ursprung och vem som hör hemma var. Tidigare forskning har också visat hur konkurrensen mellan skolor gör "svenskhet" till ett eftertraktat symboliskt värde som lockar till sig elever från socialt utsatta områden. Men vi kan också se hur dragningskraften som "svensk" skola riskerar att försvinna, då eleverna från ytterområdena blir så många att skolan förknippas med dem (jämför Kallstenius 2007).

Vi ser också en ekonomisering av skolans arbete. Elever med svenska som andraspråk blir ett ekonomiskt risktagande. Det extra-stöd och de resurser som eleverna kan komma att behöva, riskerar att kosta mer än vad de inbringar till skolan. Marknadsanpassningen öppnar här upp för en etik och moral, där det är egenintresset hos utbildningssystemets aktörer som blir styrande. Frågan är vad som händer med skolans demokratiska uppdrag då lojaliteten hos rektorer och lärare flyttas från elevernas rättighet till likvärdig utbildning, till att prioritera den egna skolans ekonomiska situation.

Not

1. Projektet Genus och etnicitet i text och praktik - Interaktion och tolkning av pedagogiska texter (VR/UVK 721-2005-3616) är finansierat av Vetenskapsrådet/UVK.

Referenser

- Althusser, Louis (1976): *Filosofi från proletär klasståndpunkt*. Urval och red. Göran Therborn. Lund: Cavefors.
- Asplund Carlsson, Maj & Lunneblad, Johannes (2008): "När han är arg är han turkisk". Identitetsskapande i Lin Hallbergs kompisbokstrilogi. *EDUCARE*, s 7–25.
- Ball, Stephen J. (2006): *Education Policy and Social Class. The Selected Works of Stephen J. Ball*. World Library of Educationalists. London: Routledge.
- Ball, Stephen J. (2008): *The Education Debate*. Bristol: Policy Press.
- Bhabha, Homi K. (1994): *The Location of Culture*. London: Routledge.
- Bunar, Nihad (2001): *Skolan mitt i förorten. Fyra studier om skola, segregation, integration och multikulturalism*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Bunar, Nihad (2004): Skolor i utsatta bostadsområden. I SOU 2004:33: *Kunskap för integration Om makt i skola och utbildning i mångfaldens Sverige*. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningen Stockholm.
- Cummins, Jim; Brown, Kristin & Sayers, Dennis (2007): *Literacy, Technology, and Diversity. Teaching for Success in Changing*. Boston: Pearson.
- Dovemark, Marianne (2004): *Ansvar – flexibilitet – valfrihet: en etnografisk studie om en skola i förändring*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis. Studies in Educational Sciences 277.
- Englund, Tomas (1996): *Utbildningspolitiskt systemskifte?* Stockholm: HLS.
- Fairclough, Norman (1995): *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*. London: Longman.
- Gibbons, Pauline (2002): *Scaffolding Language Scaffolding Learning*. Portsmouth NH: Heineman.
- Hall, Stuart (1999): Betydelse, representation och ideologi : Althusser och den poststrukturalistiska debatten. I Valerie Walkerdine, David Morley & James Curran: *Samtidskultur och kommunikation*. Lund: Studentlitteratur.
- Hall, Stuart (2003): New Ethnicities. I David Morley & Kuan-Hsing Chen, red: *Stuart Hall: Critical dialogues in Cultural Studies*, s 431–449. London: Routledge.
- Kallstenius, Jenny (2007): Är en svensk skola bättre? Om skolval som strategi för bättre karriär. I Magnus Dahlstedt, Fredrik Hertzberg, Susanne Urban & Aleksandra Ålund, red: *Utbildning arbete medborgarskap*, s 111–128. Umeå: Boréa.

- Lpo94. *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Lunneblad, Johannes (2006): *Förskolan och mångfalden: en etnografisk studie på en förskola i ett multietniskt område*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis. Göteborg Studies in Educational Sciences 247.
- Myndigheten för skolutveckling (2004): *Kartläggning av svenska som andraspråk*. Dnr 2003:757. Skolverket.
- Norrby, Catrin & Håkansson, Gisela (2007): *Språkinläring och språkanvändning. Svenska som andraspråk i och utanför Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Prop 1997/98:16. *Sverige, framtiden och mångfalden*. Stockholm: Regeringskansliet.
- de los Reyes, Paulina; Arbetslivsinstitutet & SALTSA (2001): *Mångfald och differentiering. Diskurs, olikhet och normbildning inom svensk forskning och samhällsdebatt*. Solna: SALTSA Arbetslivsinstitutet.
- Runfors, Ann (2003): *Mångfald, motsägelser och marginaliseringar. En studie av hur invandrarskap formas i skolan*. Stockholm: Prisma.
- Schierup, Carl-Ulrik & Urban, Susanne (2007): Svensk välfärdsstat i omvandling. Medborgarskap arbete utbildning. I Magnus Dahlstedt, Fredrik Hertzberg, Susanne Urban, & Aleksandra Ålund, red: *Utbildning arbete medborgarskap*, s 27–56. Umeå: Boréa.
- Skawonius, Charlotte (2005): *Välja eller hamna: Det praktiska sinnet, familjers val och elevers spridning på grundskolor*. Stockholm: HLS. Studies in Educational Sciences.
- Skolverket (2005): *Kursplanen för Svenska som andraspråk i Grundskolan*. (<http://www.skolverket.se>)
- Skolverket (2008): *Med annat modersmål – elever i grundskolan och skolans verksamhet*. Stockholm: Fritzes RAPPORT 321.